

Ольга Коляструк (Київ)

**ДІЯЛЬНІСТЬ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ СЕКЦІЙ
ПРОФСПЛОК УКРАЇНИ ЗА ПОКРАЩЕННЯ
МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ УМОВ
ПРАЦІВНИКІВ У 1920-і рр.**

Проблеми історії інженерно-технічних секцій (ІТС) розглядалась у вітчизняній історіографії в радянський час В.П.Литвиною¹, Г.В.Касьяновим². В.П.Литвинова охарактеризувала діяльність ІТС переважно у першій половині 20-х рр., статті і кандидатська дисертація Г.В.Касьянова обіймають наступний період – 1926-1937 рр. У працях цих учених поданий багатий архівний матеріал про основні напрямки діяльності ІТС. Втім, проблема діяльності ІТС з покращення матеріально-побутових умов своїх членів хоч і означена цими дослідниками, але спеціально не розглядалась. Певну увагу аспектам матеріально-побутового опікування з боку ІТС стосовно інженерно-технічного персоналу приділено в монографіях Л.І.Ткачової³ та Ю.І.Неженцева⁴.

Однією з прикметних ознак сучасного оновлення української історіографії та методології наукового пошуку є посилення уваги до проблем соціальної історії, зокрема, до історії повсякденності. Справді, розуміння історичного процесу неможливе без врахування життєвої практики його учасників та їх власної оцінки того способу життя, який вони вели. З огляду на це, актуалізується проблема вивчення повсякденного життя інженерно-технічних працівників України у 1920-і рр.

Професійні громадські об'єднання інтелігенції в Україні виникли на хвилі демократизації суспільного життя після Лютневої революції 1917 р., в тому числі і відділення Всеросійської спілки інженерів, що діяло до грудня 1918 р. і було ліквідоване через незгоду з більшовиками. Вороже ставлення до інтелігентів з боку робітників, які вбачали в них рештки експлуататорів, спонукало працівників розумової праці гуртуватись у професійні об'єднання. Весною 1920 р. у Спільці робітників-металістів України була організована інженерна секція (ІС), восени такі секції виникли серед гірників, хіміків і будівельників⁵. Найактивніший етап оформлення ІТС пов'язаний з початком непу. На середину 1920-х рр. близько 90% інженерно-технічних працівників УСРР ввійшли до ІТС⁶. У червні 1925 р. був утворений керівний орган – Всеукраїнське міжсекційне бюро інженерів і техніків (ВУМБІТ), – що координував діяльність ІТС галузевих профспілок.

Одним з основних напрямків діяльності ІТС у 20-і рр. була так звана тарифно-економічна робота, спрямована на соціальний захист інженерно-

технічних працівників, передусім, шляхом обґрунтування рівня заробітної платні, забезпечення належних умов праці, побуту і відпочинку, гарантування соціального захисту і пенсійного забезпечення, обстоювання їх професійно-кваліфікаційних інтересів. Так, аналіз протоколів засідань президії ВУМБІТ показує, що в 1925 р. найбільш часто розглядалися питання «організаційне» і «тарифно-побутове»⁷.

Інженерно-технічні секції активно брали участь у «тарифікації» інженерно-технічного персоналу, тобто у визначенні оплати його праці. Так, ІТС домоглися того, що у колективних договорах пункт про оплату інженерно-технічних працівників стояв окремо. ІТС наполягали на прямій залежності платні від тривалості робочого часу інженерів і техніків та їх внеску в результативність виробництва⁸.

Розробляючи методи оплати праці ІПП, спеціалісти розглядали оклад як оплату праці, що виконана працівником в умовах певної посади (а значить – кваліфікації) з точним виміром робочого часу⁹, інакше кажучи, це спосіб покриття нормальних витрат працівника на якісне виконання своєї праці. Витрачений працівником час слід ділити на нормальний і надурочний. Перепрацьований час має оплачуватися за принципом надстроковості. За нормальний робочий день працівник мусить отримувати гарантований заробіток, який нормально його забезпечив би, тобто покривав його нормальний витратний бюджет (по так званому «ситому мінімуму»).

До витратного бюджету платні пропонували включати три групи витрат: розділ А – основні витрати: 1) на утримання приміщення (квартирна плата, опалення, освітлення, водопровід і каналізація, поточний ремонт тощо); 2) на харчування; 3) на одяг, білизну і взуття; розділ Б – витрати по збереженню працездатності: 1) комфорт і зручність домашнього помешкання; 2) гігієна і санітарія (щоденне прибирання, повсякденний догляд за тілом, баня, прання білизни); 3) по культурній організації відпочинку (придбання газет, передплата преси, відвідування театрів, лекцій тощо, організація і забезпечення відпустки, прогулянки на повітря, виїзди на дачу або городню ділянку, витрати на тютюн, екстрені звертання до лікарів, лікування хвороб); розділ В – витрати для збереження і підвищення кваліфікації: 1) придбання видань по спеціальності і самоосвіті; 2) зв'язок з науковими організаціями; 3) зручність занять вдома¹⁰. Згідно рекомендацій, нормальний витратний бюджет середньо-сімейного працівника вищого розряду мав складатися з 320-350 крб.¹¹. З них на основні витрати (розділ А) припадало 66,7%, на підтримання працездатності (розділ Б) виділялось 30,5%, на підтримку і підвищення кваліфікації (розділ В) – лише 2,8%¹².

З листопада 1923 р. інженерно-технічному персоналу Спілки гірняків зарплата стала нараховуватися по розрядній системі твердих ставок від 50 до 175 крб. Для особливо цінних інженерів і техніків передбачались індивідуальні ставки від 250 до 400 крб., а також премії за виробничі досягнення.

Щоб володіти реальною ситуацією, ІТС періодично здійснювали перевірки матеріального рівня становища інженерів і техніків. Так, губернське міжсекційне бюро інженерів і техніків Донбасу з 30 червня по 12 липня 1924 р. проаналізувало матеріально-побутове становище інженерно-технічного персоналу у Микитівській, Щербинівській, Горлівській, Краматорській, Костянтинівській, Скалківській і Донсодівській секціях шляхом особистого відвідування і, в окремих випадках, за допомогою анкетування. У ході перевірки з'ясувалось, що на заводах платня інженерів нижча, ніж на рудниках на 12-15%. В цілому молодший ІТП (12-13 розряди) отримував від 50 до 120 крб., середній (14-15 розряди) – 120-150 крб.; вищий (16-17 розряди) – 150-350 крб.¹³

Табл.1

Заробітна плата техперсоналу у Горловці
(у крб. станом на травень 1924 р.)¹⁴

розряд	мінімум	максимум	середня
12	66,5	124,35	76,73
13	109,5	133	118,59
14	119,7	166,25	136,6
15	152,95	199,5	167,19
16	-	-	199,5
17	-	-	332,5

У Лисичанському рудоуправлінні за травень 1924 р. головний інженер отримував по 180 крб., заступник головного інженера – 172 крб., інженер технічного відділу – 144 крб., завідувач рудником – 130-148 крб., технічний секретар – 120 крб., механік рудника – 110 крб., черговий і дільничний штейгер – 85-100 крб.¹⁵ Причому гірникам, металістам до 50% зарплати, (а у хіміків – до 75%) видавали товарами по книжках місцевих кооперативів, що викликало значне невдоволення на місцях.¹⁶

Через матеріальну скруту інженерно-технічні працівники Донбасу ініціювали створення кас взаємодопомоги. Засоби кас взаємодопомоги формувалися з 2% щомісячних відрахувань з зарплати ІТП і деінде ще з 3-5% вступних внесків. 30% каси взаємодопомоги надходили до центрального фонду взаємодопомоги при губернському бюро ІТС. Центральний фонд поділявся на: 1) фонд А – 50% всіх надходжень, з яких

20% – недоторканий запас, а 30% знаходилися у розпорядженні президії для видачі зворотних виплат; 2) фонд Б – 20% для видання зворотних виплат і пенсій; 3) фонд В – 30% для видатків на випадок смерті, нещасних випадків або інвалідності (пенсії до 50 крб. на місяць впродовж трьох місяців, одноразова допомога – до 100 крб.)¹⁷

У Спілці металістів ставки ІТП обраховувались до 1 серпня 1924 р. за методом кратності, виходячи зі ставки І розряду 8 крб. 50 коп. у співвідношенні 1:16 (плюс премія). З 1 серпня 1924 р. між Південсталлю і Укрбюро ЦК ВСРМ укладено нову тарифну угоду, за якою молодший і середній техперсонал мав отримувати: по-перше, основну ставку за 17-розрядною тарифною мережею; по-друге, приробіток в 25-80%; по-третє, надбавку за невраховану працю до 50% (для осіб, пов'язаних з безперервною роботою у цехах і на рудниках). Вищий технічний персонал міг розраховувати на доплату зі спецфонду за індивідуальним договором; середній оклад вищого техпрацівника дорівнював 180 крб. До кінця 1924 р. заробітна платня інженерів металургійної промисловості вищого розряду досягла 286-332 крб., по нижчому – 76-109 крб.¹⁸

У ході контролю за оплатою праці ІТП були викриті значні порушення матеріального заохочення, зокрема, у справі преміювання. Попри розроблене положення про премії винагородження мало випадковий характер. Зазвичай, і виплачували премію з великим запізненням, розмір її і умови отримання заздалегідь не повідомлялись, тому інженерно-технічний персонал дивився на премію як на приємний сюрприз. Зрозуміло, за таких обставин головної своєї мети – стимулювання праці – преміювання фактично не досягало.

Досить поширеним у середині 1920-х рр. було судження, що інженерно-технічний персонал обходиться виробництву надзвичайно дорого. Це підживлювало настрої «спецеїдства». ІТС мали протистояти цій тенденції. Так, було підраховано, що на Донбасі в середньому оплата техперсоналу не перебільшувала 3-4% платні всіх робітників. Наприклад, на Щербинівському руднику з загального фонду оплати праці (198 755 крб. 48 коп.) техніки у травні 1924 р. отримали 4 776 крб. 95 коп. (2,4%), службовці – 10 395 крб. 90 коп. (5,2%), робітники – 183 755 крб. 24 коп. (92,4%); на содовому заводі технікам перепало 4,2% від загальної суми зарплати, службовцям – 10,0%, робітникам – 85,8%¹⁹. По інших інженерно-технічних секціях відсоток їх зарплатні теж не був обтяжливим для бюджету: Краматорська ІТС – 3,1, Горлівська – 4,26, Голубовська – 3,8, Антрацитівська – 3,03, Гришинська – 3,2, Краснодонська – 3,2, Червонопрапорна – 3,9, Кадіївська – 2, 2, Первомайська – 2,8, Красногвардійська – 3,0. При цьому робочий день техніка тривав не менше 12-14 год. Штейгер у Горлівці працював

впродовж 14 год., за таким розкладом: ранковий наряд – з 5.00 до 7.30 (2,5 год.); огляд робіт і денний наряд – з 8.30 до 15.30 (7 год.); заняття в гірничій конторі – з 19.00 до 22.30 (4,5 год.)²⁰.

Центральний друкований орган ІТС «Инженерный труд» писав: «Абсолютно неприпустимим слід визнати те цькування інженерно-технічних працівників, котре ведеться через робкорів місцевою пресою, де поруч з суцільно необґрунтованими звинуваченнями застосовуються такі найменування на адресу інженера, як “паршива вівця”»²¹. До морального терору додавалися погрози фізичної розправи, а почасти траплявся неприкритий розбій, аж до застосування холодної і вогнепальної зброї²².

Забезпеченість житлом була другою важливою складовою добробуту інженерно-технічних працівників. ІТС у межах їх функцій обстоювали цю сторону матеріально-побутових умов своїх членів. На Донбасі середні сім'ї ІТП (родини в середньому по три особи) забезпечувались квартирами або кімнатами від рудників. За умовами колективного договору, вони надавались безкоштовно. На великих рудниках і заводах їх мешканцям розвозили коштом підприємства вугілля і воду; за відсутності електричного освітлення видавався керосин; передбачалось проведення поточного ремонту коштом підприємства. Але заплановане і визначене на папері далеко не завжди набувало реальних обрисів. Надані ІТП кімнати і квартири часто не відповідали елементарним вимогам. Так, у Донецько-Грушівському рудоуправлінні квартири були тісні, не супроводжувались надвірними будовами, на Краматорському заводі – те ж саме, тут через відсутність житла частина ІТП мешкала у Слов'янську, щоденно доїжджаючи на роботу на поїздах і конях; у Лисичанську більшість інженерів і техніків жили у тисняві у так званому «будинку для приїжджих», давно і марно сподіваючись на розв'язання квартирної проблеми. Лише окремі підприємства в обмежених пропорціях видавали компенсацію на покриття витрат по самостійному винайманню квартир.

Секція інженерно-технічних сил в Одесі у 1924 р. нараховувала 187 чоловік, з яких 37,4% працювали у закладах місцевого бюджету, 5,3% – в житловій кооперації, 17,3% – у самоокупних будівельних установах (Укрдержбуд, Пайбуд, Стандарт), решта 40% – у військових відомствах, одинаки-викладачі і т.і.²³ На одну людину в місті була встановлена житлова норма у 2,7 квадратних сажнів. Табл.2 дає можливість проілюструвати стан забезпечення помешканням інженерно-технічних працівників у Одесі²⁴.

Табл.2.

Житлові умови членів Одеської ІТС (станом на 1 червня 1924 р.).

	місцевий бюджет	житловий кооператив	госп.- будів. апарат
склад сім'ї, число душ	3,42	2,90	3,84
займана площа на душу у кв. саж.	2,69	4,43	3,25
гарні квартири (%)	4,4	-	21,1
задовільні квартири (%)	64,5	100	57,8
незадовільні квартири (%)	31,1	-	21,1
електроосвітлення (%)	75,6	90,0	89,47
водопровід/каналізація (%)	96	90	100
кімната для занять (%)	17,7	50	26,3

Для характеристики загального стану добробуту Одеської ІТС можна додати також відомості про забезпечення невідкладних потреб і по підтриманню свого професійно-кваліфікаційного рівня. Тільки 2,2% інженерів закладів міського бюджету могли задовільно подбати про повсякденні потреби у одязі і теплі, 4,4% з них виділяли кошти на придбання книг та преси, відвідування вистав тощо²⁵.

Таким чином, інженерно-технічні секції профспілок України у першій половині 1920-х рр. приділяли значну увагу питанням заробітної платні і житлово-комунальних умов своїх членів. Але в умовах загальних матеріальних нестатків, нерегульованості трудових стосунків між ІТС і державою, нестабільності ринкових регуляторів, а особливо через загальний курс радянської і пролетаризації інженерно-технічних сил реалізувати економічно обґрунтовані проекти матеріального забезпечення ІТП було нереальним.

¹ Литвинова В.П. Створення на Україні інженерно-технічних секцій у 1920-1925 роках // Питання історії народів СРСР. – X., 1973. – Вип.16. – С.32-39; її ж. – Профспілки України та залучення інженерно-технічної інтелігенції до роботи по підвищенню професійно-технічного та загальнокультурного рівня робітників (1921-1925 рр.) // Там само. – X., 1971. – Вип. 12. – С.53-60.

² Касьянов Г.В. Діяльність інженерно-технічних секцій профспілок України по підвищенню трудової та суспільно-політичної активності інтелігенції (1926 – 1937 рр.) // УІЖ. – 1987. – 9. – С. 75-83; його ж. – Инженерно-технические

секции профсоюзов Украины в социалистическом строительстве: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – К., 1987 – 16 с.

³ Ткачова Л.І. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму. – К., 1985.

⁴ Неженцев Ю.В. Научно-техническая интеллигенция на Украине в 1920 – 1930-е годы. – К., 1992.

⁵ Неженцев Ю.И. Деятельность общественных организаций научно-технической интеллигенции Украины (20-е – 30-е годы): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – К., 1991. – С.14.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф.2605. – Оп.1. – Спр.1187. – Арк.321.

⁷ Там само. – Оп.2. – Спр.233. – Арк.266.

⁸ Андрианов Д.Н. УІ Всеукраїнська конференція інженерів-металістів // Інженерний труд. – 1925. – №1. – С.17-19.

⁹ Протодюжко А.М. О методах оплаты инженерно-технических работников // Там само. – №11. – С.8

¹⁰ Там само. – №10. – С.9-19.

¹¹ Там само. – №11. – С.15.

¹² Там само. – С.19.

¹³ Зеленов В.И. Положение инженерно-технического персонала на предприятиях Донецкого бассейна (По данным обследования, произведенного ГМБИ) // Там само. – 1924. – №8. – С.16-20.

¹⁴ Зеленов В.И. Рабочий день и заработная плата инженерно-технического персонала Донбасса // Там само. – №3. – С.12-13.

¹⁵ Там само. – С.13.

¹⁶ Там само. – С.12.

¹⁷ Зеленов В.И. Об отдельных кассах взаимопомощи для членов ИТС в Донецкой губернии // Там само. – №5. – С.17.

¹⁸ Зеленов В.И. Рабочий день и заработная плата инженерно-технического персонала Донбасса // Там само. – 3№. – С.13.

¹⁹ Там само.

²⁰ Зеленов В.И. Положение инженерно-технического персонала на предприятиях Донецкого бассейна (По данным обследования, произведенного ГМБИ) // Там само. – №8. – С.16.

²¹ Несколько слов к оценке общих выводов одного ГМБИ // Там само. – №3. – С.4.

²² ЦДАВО України. – Ф.2605. – Оп.2. – Спр.229. – Арк.170-174.

²³ Добровольский В. Результаты обследования быта членов ИТС г.Одессы // Инженерный труд. – 1924. – №6. – С.13-14.

²⁴ Там само. – С.13.

²⁵ Там само. – С.14.